

Adversus Manichaeos (homilia 2)

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

1. Ἦρκει μὲν οὖν ὅσα πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀθέου πλάνης τῶν Μανιχαίων ἐν τοῖς προλαβοῦσι διελέχθημεν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις ἐτέραις ἀκάνθαις ἀσεβείας περιπειρόμενος πληγείῃ τὸν νοῦν, οὐκ ὀκνήσω καὶ ζητημάτων ἐτέρων ἐπιμνησθῆναι, δεικνὺς τί τέ ἐστι τὸ κακὸν καὶ πόθεν ἐστίν· τοῖς τοιοῦτοις γὰρ ζητήμασι κεχηρημένοι παρατρέπουν ἐγχειροῦσι τοὺς ἀπλουστέρους. Πρῶτον οὖν διαληπτέον περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, τί δηλοῖ τούτων ἐκάτερον· ἕτερον γὰρ δηλοῖ τὸ καλόν, ἕτερον δὲ τὸ ἀγαθόν. Καὶ καλὸν μὲν ἐστὶ τὸ συμμετρία μελῶν εὐηρμοσμένον καὶ ἀνελλιπῶς ἔχον πρὸς ὃ γεγένηται ὑπὸ τοῦ δημιουργήσαντος. Διὸ γέγραπται· Ἴδου καλὰ λίαν περὶ τῆς τῶν κτισμάτων οὐσίας· πάντα γὰρ καλὰ πεποίηκεν ὁ θεός, αἰσθητὰ τε καὶ νοητὰ. Περὶ πάντων γὰρ ἐπιφέρει λέγων· Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν, συμπεριλαβὼν τοῖς αἰσθητοῖς τῶν ἀσωμάτων τὴν ποίησιν. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνθρώπου δημιουργίαν, τὴν ἐκ ψυχῆς νοεραῆς καὶ σώματος συνεστῶσαν, τοῦτό φησι Μωϋσῆς.

2. Τὸ δὲ ἀγαθὸν διττὸν ἐστὶ τῇ σημασίᾳ. Καὶ ἐπὶ μὲν θεοῦ τὸ ἀγαθὸν οὐσία τυγχάνει· ἀγέννητος γὰρ ὢν ὁ θεὸς πάντα ὅσα κέκτηται οὐσιωδῶς ἔχει καὶ οὐδὲν ὕστερον αὐτῷ ἐπιγίνεται ὃ μὴ αἰεὶ ἦν ἐν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ ἀσχημάτιστος ἦν ὁ θεός, αἰεὶ ἀσχημάτιστος ἔσται· καὶ ἐπειδὴ ἄποιος ἦν, αἰεὶ ἄποιος ἔσται· καὶ ἐπειδὴ παντοκράτωρ ἐστίν, αἰεὶ παντοκράτωρ ἦν· καὶ ἐπειδὴ δημιουργός ἐστιν, αἰεὶ δημιουργός ὑπάρχει, εἰ καὶ μὴ εἴη τὰ δημιουργηθέντα καὶ κρατούμενα παρ' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς οὐσιωδῶς ἔχει πάντα ὅσα καὶ ὀνομάζεται καὶ οὐ σχετικῶς ἔχει ἅπερ ἐστίν. Αἱ γὰρ σχέσεις περὶ [οὐσίας] εἰσὶ, μὴ οὐσαι οὐσίαι. Ἄσχετος οὖν ἐστὶν ὁ θεός· οὐ γὰρ πρὸς τινὰ τῶν γενητῶν ἔχει τινὰ δυνατὸν αὐτὸν σχέσιν. Αὐτάρκες γὰρ τὸ θεῖον καὶ αὐτὸ ἑαυτοῦ συμπληρωτικόν, ἐν οὐδεμιᾷ σχέσει τῇ πρὸς τὰ ἕξωθεν τὸ εἶναι ἔχον, ἵνα μὴ τι τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελουμένων συμπληρωτικόν εἶναι αὐτοῦ λέγειν ἀναγκαζώμεθα τῆς δυνάμεως. 3. Καὶ ἐπὶ πάντων δέ, οὐκ ἐπὶ θεοῦ μόνον, ὁ αὐτὸς λόγος. Αἱ γὰρ συμπληρωτικαὶ τῶν οὐσιῶν δυνάμεις οὐκ ἐν τῇ πρὸς τὰ ἕξωθεν σχέσει τὸ εἶναι ἔχουσιν, ἀλλ' ἀσχέτως τοῖς πράγμασιν ἐνυπάρχουσι καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι. Σκόπει δὲ τὸν λόγον οὕτως· τὸ ἐν ὀφθαλμῷ βλεπτικὸν ἢ τὸ ἐν ἡλίῳ φῶς συμπληρωτικὰ τῆς ὀφθαλμοῦ τε καὶ ἡλίου ἐστὶν οὐσίας. Καὶ εἰ μὴδὲν ὑπόθοιτό τις εἶναι τῶν ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ θεωρουμένων ἢ τῶν ἕξωθεν μετ-εχόντων τῆς φωτοειδοῦς τοῦ ἡλίου δυνάμεως, οὐδ' ὄντως ἀτελής ὁ ἥλιος ἢ ὁ ὀφθαλμὸς κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς ὀρθῶς κρίνουσιν ὑποληφθήσεται. Οὕτως οὖν, εἰ καὶ ἀμυδρὸν ὑπάρχει τὸ παράδειγμα, πρὸ τοῦ δημιουργηθῆναι τὸν κόσμον φύσει καὶ ἀσχέτως δημιουργός ὁ θεός, οὐ τῇ πρὸς τὰ ἕξωθεν σχέσει γινόμενος ποιητής. Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστὶν ἢ τὸν θεὸν ἐξυβρίζειν καὶ σχέσιν ἐπίκτητον διδόναι θεῷ, οἷον ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ ἐξ ἀπιστίας εἰς ἐπιστήμην προκόπτοντα, καὶ ἐξισάζειν τοῖς οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσι τὰ ὕστερον ἐπιγεγονότα.

4. Καὶ ἡ ὕλη οὖν, ὡς ἔφην-ἐπαναληπτέον γὰρ ὅθεν ἐξέβη ὁ λόγος-εἰ ἀγέννητος ἦν, ἀσχημάτιστος καὶ ἄποιος οὐσα, πῶς οὖν δημιουργηθήσεται ἀγέννητος οὐσα καὶ μὴ δυναμένη προσλαβεῖν ὃ μὴ αἰεὶ ἦν ἐν αὐτῇ; Εἰ δὲ σχῆμα καὶ ποιότητα καὶ ποσότητα τὴν ὕλην ἔχειν φασίν, οὐκ ἀγέννητος ὑπάρχει, ὡς ἀποδέδεικται, ἀλλὰ μᾶλλον γενητὴ ἐξ οὐκ ὄντων σὺν τοῖς σχήμασι καὶ ποιότησι παρὰ θεοῦ παραχθεῖσα. Ποιότης γὰρ καὶ ποσότης ἴδια τῶν γενητῶν.

5. Ὁ οὖν ἔφην, τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ θεοῦ οὐσία τυγχάνει. Ἐπὶ δὲ τῶν γενητῶν ἐνέργειά τις ἐστὶ περὶ τὸ ἐκτὸς γινομένη καὶ συμβεβηκὸς ὑπάρχει, διὰ πράξεως ἢ νοητῆς θεωρίας καὶ προσοχῆς κατορθούμενον. Καὶ διὰ πράξεως μὲν ἄνθρωποι, σαρκὶ συζῶντες, κατορθοῦσι τὸ ἀγαθόν, αἱ δὲ νοεραὶ δυνάμεις διὰ θεωρίας καὶ προσοχῆς. Ἐπεὶ οὖν συμβεβηκὸς ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τῶν γενητῶν, πάντως ἐπὶ τούτων καὶ προτερεῦει τὸ εἶναι τοῦ ἀγαθὸν εἶναι· δεῖ γὰρ εἶναι τὸ ὑποκείμενον, ἴν' οὕτως τὸ συμβεβηκὸς ἐν αὐτῷ θεωρηθεῖ, εἴτε χωριστὸν ἢ ἀχώριστον εἴη. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγενήτου θεοῦ, αἰεὶ ὢν ὁ θεός, αἰεὶ καὶ ἔστιν ἀγαθός· οὐ γὰρ ἕτερον ἔχει τὸ εἶναι καὶ ἕτερόν τι τὴν ἀγαθότητα, ἀλλ' αὐτῷ τῷ εἶναι ἔχει τὴν ἀγαθότητα. Διὰ τῶν εἰρημένων οὖν πᾶσι προφανὲς ὅτι τὸ πονηρὸν οὐκ ἔστιν ἐναντίον τῷ θεῷ, οὐσία ὄντι ἀγαθῷ· τῇ γὰρ οὐσία οὐδὲν ὅλως ἀντίκειται. Τῷ δὲ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ἀγαθῷ, τῷ ἐν τοῖς γενητοῖς θεωρουμένῳ, ἀντίκειται τὸ πονηρὸν· διὰ γὰρ φαύλης πράξεως γινομένου ἀντίκειται τῷ διὰ πράξεως ἀγαθῆς γινομένῳ. 6. Τούτων οὕτως ἀποδεδειγμένων, πῶς οὐ βδελυκτέον τοὺς Μανιχαίους οἱ φασιν· Ἦν θεὸς καὶ ὕλη, ἀγαθὸν καὶ πονηρὸν ἐν τοῖς πᾶσιν ἄκρως ἐναντία, ὡς κατὰ μηδὲν ἐπικοινωνοῦν θάτερον θατέρῳ, ἀγέννητά τε καὶ ζῶντα ἄμφω. Ῥητέον οὖν πρὸς αὐτούς· Πῶς οὐκ ἀλλόκοτος ὑμῶν ἐστὶν ὁ λόγος; Εἰ γὰρ ἄκρως ἐναντία κατὰ τοὺς ὑμῶν φληνάφους θεὸς τε καὶ ὕλη, ὡς μηδὲν ἐπικοινωνοῦν θάτερον θατέρῳ, κατὰ τὸ δοκοῦν ὑμῖν ὡς ἔτυχεν ἀποφαινόμενοι, πῶς ὅλως ἐναντία ἔσται ἀλλήλοις κοινοῦντα κατὰ μηδέν; Ἴδιον γὰρ τῶν ἐναντίων κοινοῦν ἀλλήλοις κατὰ τὸ γένος, οἷον μέλαν καὶ λευκὸν κοινοῦνσι τῷ ἐκάτερον εἶναι χρῶμα, καὶ πάλιν θερμὸν καὶ ψυχρὸν τῷ ἐκάτερον εἶναι ποιότητα, ὅπερ ἐπὶ τῆς μυθευομένης ὑμῖν ὕλης καὶ θεοῦ διδόναι οὐ βούλεσθε, ἀνοήτως φάσκοντες ἐναντία τε εἶναι καὶ μηδὲν ἐπικοινωνοῦν θάτερον θατέρῳ. Ἄλλως τε τὰ ἐναντία ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά καὶ οὐ δύνανται κατ' ἐνέργειαν ἅμα συμβῆναι τῷ αὐτῷ κατὰ τὸ αὐτὸ ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον. Πῶς οὖν ἐν τῷ αὐτῷ κτίσματι, οἷον τῷ καυστικῷ καὶ φωτιστικῷ πυρὶ ἢ θρεπτικῷ καὶ πνικτικῷ ὕδατι, καθ' ὑμᾶς ἅμα ὑπάρχουσι κατ' ἐνέργειαν, δι' ὅλου κατὰ τὸ αὐτὸ θεὸς τε καὶ ὕλη, ὡς αὐτοὶ μυθολογεῖτε, ἐναντία φάσκοντες εἶναι τὰ μηδαμῶς ἐναντία τυγχάνοντα;

7. Ἄλλως τε τὰ ἐναντία ἢ ἄμεσά ἐστὶν ἢ ἔμμεσα. Τὰ ἄμεσα κρᾶσιν οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά, οἷον τάξις καὶ ἀταξία, ἄρτιος ἀριθμὸς καὶ περιττός. Τὰ ἔμμεσα δὲ ἕτερόν τε τὸ μέσον ἔχει παρὰ τὰ ἄκρα, οἷον μέλαν καὶ λευκόν· καὶ τούτων τὸ φαιδὸν μέσον ἐστίν. Εἰ οὖν ὕλη καὶ ὁ θεὸς ἄμεσά ἐστι, πῶς κρᾶσιν ἐπιδέχεται καὶ τὸν κόσμον ἀποτελεῖ κατὰ τὴν ὑμῶν μυθολογίαν; Τὰ γὰρ ἄμεσα οὐ πέφυκε κερναῖσθαι. Εἰ δὲ ἔμμεσα φήσουσιν, ἔσται τι διὰ μέσου τούτων ἕτερον παρὰ ταῦτα καὶ λοιπὸν τρίτον ἀγέννητον τοῖς δύο συναριθμηθήσεται. 8. Ἄλλ' ἴσως φήσουσι· καὶ πῶς οἷόν τε ἐξ οὐκ ὄντων τι γεγενῆσθαι; Οὐδὲν γὰρ ἐκ μὴ ὄντων ὁράται γινομένου. Πρὸς οὓς ἐστὶν εἰπεῖν· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μόνον τοῖς ἐξ ἀνθρώπων γινομένοις ἐνορῶντες τὸ θεῖον εἶναι τοιοῦτον ὑπειλήφατε. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐξ ὄντων ἐργάζεται, ξύλα καὶ λίθους σχηματίζων ὡς βούλεται καὶ τὸ μὴ ὄν ἐν τούτοις ποτὲ σχῆμα διὰ τῆς οἰκείας τέχνης ἐντίθησιν· μόνον γὰρ σχημάτων ἐστὶ δημιουργός ὁ ἄνθρωπος ἐξ οὐκ ὄντων τὸ σχῆμα διὰ τῆς τέχνης ἐντιθεὶς τῷ δημιουργήματι. Καὶ φύσις δὲ ὁμοίως ἐξ ὄντων ἐργάζεται, μείζονα δὲ τῆς ἀνθρώπου τέχνης τὸ διὰ τῆς φύσεως τεχνασθὲν ἔχει τὴν ἐργασίαν. Οὐ μόνον γὰρ σχημάτων ἐστὶν ἢ φύσις δημιουργός, κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν τῶν στοιχείων ἐργαζομένη, ἀλλὰ καὶ τὰς διαφόρους οὐσίας καὶ τὰ εἶδη τῶν πραγμάτων ὑφίστησιν οὐ πρότερον ὄντα. Ἐκ

στοιχείων γὰρ εἶδος ὁστέου ἐργάζεται καὶ σαρκός, φλεβῶν τε καὶ νεύρων, καὶ τῶν φυτῶν τὰς μυρίας ἰδέας, χρωμάτων τε καὶ χυμῶν καὶ μετάλλων τὰς ποικίλας διαφοράς.

9. Εἰ τοίνυν τοσοῦτον ὑπερέχει τῆς ἀνθρώπων τέχνης ἢ φύσις, πῶς οὐκ ἀνάγκη καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δημιουργίαν ἀσυγκρίτως ὑπερβεβηκέναι καὶ τὴν τῆς φύσεως ἐργασίαν; Οὐκοῦν εἰ ἤδη ἢ φύσις τὰ εἶδη μὴ ὄντα παράγει, ἐν ὑποκειμένῳ μέντοι προϋπάρχοντι ταῦτα δημιουργεῖ διὰ τὸ ἀδυνάτως ἔχειν ἄλλως τὴν δημιουργικὴν αὐτοῖς ἐνδείκνυσθαι δύναμιν ἄνευ τινὸς προϋποκειμένου, ἀνάγκη πᾶσα, εἴπερ καὶ ὁ θεὸς δημιουργεῖ καὶ εἰς τὸ εἶναι παράγει τὰ ὄντα, ἔχειν τι πλεόν τὴν αὐτοῦ δημιουργίαν τῆς φύσεως· οὐδὲν δὲ ἂν ἔχοι πλεόν, εἰ μὴ δύναιτο ἐκ τοῦ μηδαμῆ μηδαμοῦ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν τὰ πράγματα, ἀλλὰ δέοιτο καὶ αὐτός, ὡσπερ ὁ τεχνίτης ἄνθρωπος καὶ ἢ φύσις, ὑποκειμένου τινὸς προϋπάρχοντος, ἐν ᾧ τὴν ἑαυτοῦ δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἐπιδείξεται, καὶ μὴδὲ τοσοῦτον ὑπερέχει τῆς φύσεως, ὅσον ὑπερέχει τῆς τέχνης ἢ φύσις, οὐ σχημάτων μόνον κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων τέχνην, ἀλλὰ καὶ διαφόρων οὐσιῶν οὕσα δημιουργός.

10. Ἄλλως τε πάσης ἀτοπίας ἀνάμεστον τὸ διὰ τῶν μερικῶν καὶ παρ' ἕκαστα γινομένων τοῦ ὅλου τὰς ἀποδείξεις ποιεῖσθαι. Εἰ γὰρ τοῖς μερικοῖς δημιουργήμασιν ἐνορῶντές φασιν· "Ἐπεὶ οὐδεὶς δημιουργὸς ἄνευ ὕλης ποιεῖ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς ἄνευ ὕλης οὐ ποιήσει", ἴστωσαν ὅτι περὶ ἢ παντὶ τεχνίτῃ ὑποκειμένη ὕλη ἐκ προτέρας δημιουργηθεῖσα προνοίας ἢ τέχνης ὑπόκειται, ὡς τὰ ξύλα καὶ σίδηρον καὶ λίθοι, ἀνθρώποις τεχνίταις πρὸς τὸ σχηματίζεσθαι μόνον ὑποκείμενοι, ἐκ φύσεως | τεχνικῆς ἀπὸ γῆς βεβλαστήκασιν, καὶ ἢ φύσις δὲ ἐξ ὄντων δημιουργοῦσα, ἐκ προνοίας τινὸς εὐροῦσα προϋπάρχουσα ὕλην δημιουργεῖ. Εἰ οὖν ἢ ὕλη καὶ αὐτῷ τῷ δημιουργοῦντι τὸ ὅλον ὑπόκειται, τῷ θεῷ, λεγέτωσαν ποία τέχνη ταύτην προϋπεστήσατο, καὶ οὕτω τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐλεγχθήσεται· πάντως γὰρ θεῖαν φήσουσι τοιαύτην προϋποστήσασθαι τέχνην. Ἄλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς ὁμολογουμένων ἀπελέγξω τὸν ἰσχυρὸν αὐτῶν, ὡς οἴονται, λόγον, ὡς οὐ δεῖ τοῖς μερικοῖς τὴν τοῦ ὅλου ποιεῖσθαι ἀπόδειξιν· ἀστρονομίαν γὰρ δῆθεν ἀσπάζονται καὶ κίνησιν τοῦ παντὸς ὑποτίθενται. Εἰ οὖν τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν μερικῶν τοῦ ὅλου ποιοῦνται καὶ φασιν· Ἐπεὶ περ τῶν μερικῶν ἕκαστον ἐξ ὄντων ὁράται γινόμενον, οὕτω καὶ τὸ πᾶν ὑπὸ θεοῦ ἐκ τινος πρότερον ὄντος γενέσθαι χρή, εὐλόγον αὐτοῦ καὶ τὸ τοῖς μερικοῖς ἐπόμενον καὶ τῷ παντὶ συμβαίνειν ὑποτίθεσθαι. Καὶ ἐπειδὴ τῶν μερικῶν ἕκαστον κινεῖται καὶ τὸ πᾶν δὲ κινεῖται, ἄρα ὡς κινεῖται τὸ μερικὸν κινήσεται καὶ τὸ πᾶν. Ἄλλ' οὐχ ὁμοία τούτων ἢ κίνησις· τὰ μὲν γὰρ μερικὰ ἐξ ὅλου τὸν τόπον ἀμείβει, τὸ δὲ ὅλον οὐ μεθίσταται τοῦ οἰκείου τόπου, ἀλλὰ περὶ τὸ ἴδιον κέντρον ἐκπεριέρχεται, ἐπεὶ μὴ ἔστιν ἕτερα χώρα εἰς ἣν μετασταίῃ ποτέ.

11. Καὶ πρὸς ἄλληλα δὲ καὶ αὐτῶν ἐκ τῶν μερικῶν τὴν τοῦ παντὸς γένεσιν κανονίζουσιν ἐπιχειρούντων, καὶ ὡς τὰ μερικὰ ἐξ ὄντων γίνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ πᾶν ἐξ ὄντων γεγενῆσθαι φασκόντων, τὰ αὐτὰ ρητέον ὅσα πρὸς ἔλεγχον Μανιχαίων διήλθεν ὁ λόγος. Προσθετέον δὲ ὅτι ἀνάγκη τὰ τῶν μερικῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου θεωρεῖσθαι· ἐπειδὴ τὰ μερικὰ ἐν γένεσει καὶ φθορᾷ θεωρεῖται, ἄρα καὶ τὸ ὅλον γενέσει καὶ φθορᾷ ὑποκίσειται καὶ οὐκέτι ἀγένητος καὶ ἀφθαρτος ἔσται κατὰ τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοῦς ὁ κόσμος, ἀλλὰ γενητὸς ἅμα καὶ φθαρτός· ἄπερ ὁμολογεῖν οὐκ ἀνέχονται. Καὶ τούτοις μὲν τοῖς λόγοις ἀποδέδεικται μὴ ἀγένητον εἶναι τὴν ὕλην.

12. Ἰστέον δὲ ὡς οὐδὲ τέχνη ἄνευ τῆς φύσεως καὶ θεοῦ ἐνεργήσει, οὔτε φύσις

ἄνευ θεοῦ· οὐ γὰρ θέμις τοῖς δευτέροις ἄλλως ἢ μετὰ τῶν ὑπερκει- μένων ποιεῖν ἅ ποιοῦσι, τὴν μὲν τέχνην μετὰ τῆς φύσεως καὶ θεοῦ –ἄνευ γὰρ θεοῦ οὐδὲ τὸ κινεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει– τὴν δὲ φύσιν μετὰ τοῦ θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ διὰ μέσων τινῶν γίνεται τῶν ποιημάτων, ἀλλ' οὖν φανερόν ὅτι αἴτιον καὶ τούτων ὑπάρχει τὸ καὶ τοῖς μέσοις αἰτίοις τὴν δύναμιν τοῦ εἶναι αἰτίοις παρέχον. Τῇ τέχνῃ δὲ καὶ τῇ φύσει τοῦ εἶναι αἰτίοις ὁ θεὸς δέδωκε δύναμιν. Οὐκοῦν πρῶτον αἴτιον τῶν ὄντων ἐστὶ θεὸς καὶ ὅσα μὲν ἀμέσως εἰς τὸ εἶναι παράγει ἄνευ ὕλης ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖ, ἅμα καὶ φύσιν ἐντιθεὶς τοῖς γενομένοις πρὸς διαμονὴν τε καὶ ἀκολουθίαν τῶν ἐφεξῆς ἐξ αὐτῶν ἐσομένων, ὅσα δὲ διὰ μέσης τέχνης ἢ φύσεως ταῦτα ἐξ ὄντων ἐργάζεται.

13. Ἀλλὰ φησιν· Εἰ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ κόσμος, εἰς τὸ μηδαμῶς ὄν πάλιν ἀναλυθῆ- σεται. Τὰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων γινόμενα εἰς τὸ μὴ ὄν ἀναλύονται, ὡς τὰ σχήματα ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῖς δημιουργουμένοις ἐπιτιθέμενα καὶ τὰ ἔνυλα εἶδη τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως παραγόμενα· ταῦτα γὰρ μὴ ὄντα πρότερον, γενόμενα δὲ πάλιν, εἰς ἀνυπαρξίαν χωρήσει διαλυθέντα ἐν τῷ χωρισθῆναι τῆς ὕλης. | Οὕτως οὖν, εἰ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ κόσμος, εἰς τὸ μηδαμῶς ὄν χωρήσει πάλιν φθορὰν ὑποστάς. Ἄλλ' ἀγνοοῦσιν οἱ ταῦτα προβαλλόμενοι ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ὑπὸ φύσεως ἢ τέχνης ἀνθρώπων γινομένων ἀληθῆς οὗτος ὁ λόγος, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσως ὑπὸ θεοῦ τὸ εἶναι λαχόντων οὐκ ἀληθῆς· ὧν γὰρ ἡ γένεσις ὑπὲρ φύσιν τε καὶ τέχνην ἐστὶ, τῇ ἀπείρῳ τοῦ θεοῦ δυνάμει συσταῖσα, τούτων καὶ ἡ διαμονὴ λήψεται τὸ ὑπὲρ φύσιν ἐκ θεοῦ διακρατουμένη διὰ παντός. Οὕτω καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις οὐκ εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθήσονται, καὶ ταῦτα ἐξ οὐκ ὄντων ὑπὸ τοῦ αἰεὶ ὄντος δημιουργηθεῖσαι θεοῦ. Οὕτω καὶ ὁ κόσμος· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ὕλη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγονυῖα εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς <ὄν> οὐ χωρήσει ποτέ· καινοὺς γὰρ οὐρανοὺς καὶ καινὴν γῆν ἀπεκδεχόμεθα· ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ταῦ- τα ἐκ προϋποκειμένης ὕλης τῆς γῆς ὑποστάς τὸ κατὰ σάρκα, ἐπεὶ- περ ἀμέσως αὐταρκοῦντος θεοῦ γεγένηται· Χοῦν γὰρ λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐπιτρέψας τῇ φύσει δημιουργεῖν ὡς ἐπὶ τῆς τῶν ἄλλων γενέσεως, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν καὶ ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα λέγων, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ἐργαζόμενος τὸν ὅλον ἄνθρωπον χερσὶ τε καὶ ἔμφυσή- ματι, οὐκ εἰς τὸ μὴ εἶναί ποτε σχήσει τὴν ἀλλοίωσιν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοιωθήσεται. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἀγένητος ἡ ὕλη ἦν καὶ πονηρὰν εἶναι φύσει φασὶν οἱ Μανιχαῖοι, ἀρκεῖν ἡγοῦμαι τὰ εἰρημένα.

14. Ἐντεῦθεν οὖν λοιπὸν ἀνακύπτει τὸ παρὰ τοῖς ἀθέοις θρυλλούμενον· Εἰ μηδὲν ἐστὶν ἕξω τῆς τοῦ θεοῦ δημιουργίας, ὁ δὲ θεὸς ἀγαθός, δηλονότι ἀγαθὰ τὰ δι' αὐτοῦ γεγενημένα. Πόθεν οὖν τὰ κακὰ; Εἰ μὲν οὐσίαν ὑπειληφότες εἶναι τὸ κακὸν τοῦτο πυνθά- νονται, μωρίας ἀνάμεστός ἐστὶν ἡ πεῦσις. Οὐ γὰρ ὑφέστηκε τὸ κακόν· ἐνέργεια γὰρ τίς ἐστὶν. Πᾶσα δὲ ἐνέργεια ἐν τῷ γίνεσθαι ἔχει τὸ εἶναι, οὔτε πρὸ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος κινήσεως ἦτοι πράξεως οὔσα, οὔτε μετὰ τὴν κίνησιν διαμένουσα. Μόνον δὲ τὸ ἀποτελεσθὲν πολλακίς πρὸς μνήμην τῆς πράξεως καταλιμπάνει. Ἡ οὖν πράξις ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· πᾶσα δὲ πράξις τινος οὐσίας ἐστὶ πράξις καὶ ἄνευ οὐσίας οὐκ ἔστιν. Πῶς οὐσία τὸ μηδαμῶς καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκός, ἀλλὰ ἐτέρου δεόμενον εἰς τὸ εἶναι; Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστιν οὐσία τὸ κακόν, ὡς ἀποδέδεικται, κἂν οἱ Μανιχαῖοι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπεχθῶς ἔχοντες διαφιλονεικήσωσιν, οὕτωςι περὶ τούτου διαληπτέον.

15. Τὸ κακὸν διττὴν ἔχει τὴν σημασίαν· δηλοῖ γὰρ ποτε μὲν τὴν κάκωσιν, ποτε δὲ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ κυρίως μὲν κακὸν ἡ ἀμαρτία, καταχρηστικῶς δὲ ἡ κάκωσις κακὸν ὀνομάζεται. Ἡ γὰρ κάκωσις οὐ πάντως κακὴ· πολλακίς δὲ καὶ σωτηρίας πρόξενος

γίνεται, ἢ φυσικῆς τινος νόσου ἐπιγενο- μένης ἢ καὶ ἔξωθεν συμπτώματος ἡμῖν κακωτικοῦ συμβάντος. Εἰ δὲ ταῦτα κακὰ κυρίως ὑπῆρχε καὶ οὐ μᾶλλον παιδευτικά ἐκ θεοῦ προνοίας πρὸς σωφρονισμὸν ἀνθρώπων ἐξηρημένα, οὐκ ἂν αἰτία τινὸς ἀγαθοῦ ἐγίνετο. Νῦν δὲ πολλάκις καὶ ἡ τούτων ἐλπίς ἄγχει καὶ τοὺς ἄγαν εὐολίσθους πρὸς ἀμαρτίαν | καὶ θεὸν δεδοικέναι ποιεῖ καὶ ἀμύνειν τὴν ἐκ τούτων ἐπήρειαν, ἰκετεύειν <δὲ> ἡμᾶς διανίστησι τὸν θεὸν εἴτε θηρίον ἢ ἔρπετον ἢ πόλεμος ἢ λοιμὸς ἢ λιμὸς ἢ ἀσθενεία τις εἴη τὸ ἐλπιζόμενον ἢ συκοφαντία καὶ ἐπιβουλή ἐκ φαύλης προαιρέσεως ἀνθρώπων μηχανωμένη, ἣτις κυρίως μὲν κακὸν ἐστὶ τῷ ποιῶντι, ἀμαρτία τυγχάνουσα, τῷ δὲ πάσχοντι οὐ κυρίως κακόν, κακωτικὸν μέντοι· καὶ τὰ κακωτι- κά οὐ πάντως κακά, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ θεὸν ἀνδρείοις πρόξενά μεγίστης εὐδοξίας γίνεται παρ' ἀνθρώποις, εὐεργεσίας τε καὶ ἀμοιβὰς αἰωνίους θησαυρίζει τούτοις παρὰ θεῶ.

16. Μὴ οὖν τις ἀπατάσθω τὰ κακωτικά ὀνομάζων κυρίως κακά. Εἰ γὰρ κακὸν ἐστὶ τὸ κακωτικὸν καὶ οὐ μᾶλλον παιδευτικὸν καὶ πρὸς δικαιοσύνην καὶ παντοίαν ἀρετὴν προκαλούμενον, μηδεὶς τυπτέτω τὸν υἱὸν ἀμαρτάνοντα, μηδεὶς ἐπαινείτω τὸν ἀρχὴν τινα πεπιστευμέ- νον ληστὴν καταβάλλοντα ξίφει ἢ θηρίοις πρὸς βρῶσιν ψήφω δικαστικῇ κυροῦντα παραδίδοσθαι, μηδεὶς τὸν ἰατρὸν ἐπαινῆ τῷ σιδήρῳ πάθος σεσηπὸς ἀποτέμοντα· κακοὶ γὰρ τὸν ἰατρουόμε- νον. Μηδεὶς συγχωρεῖτω θηριακὰ ἐξ ἐχιδνῶν συντιθέναι, εἴπερ κακά, ὡς φασιν οἱ Μανιχαῖοι, τὰ ἔρπετά. Ἄλλ' ἀγνοοῦσιν οἱ ταῦτα ἀπείρως διαλοιδουρούμενοι ὅτι καλὸν ἐστὶ πᾶν ὅπερ ἀνελλιπῶς ἔχει πρὸς ὃ δεδημιούργηται παρὰ θεοῦ. Εἰ δέ, ὡς ἀποδέδεικται, πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν ἐξηύρηται ταῦτα καὶ ἔστι προνοία θεοῦ, πῶς οὐ καλὰ λίαν ταῦτα, εἰ καὶ τινα αὐτῶν μὴ οὐσίαι τυγχάνουσιν, ἀλλὰ μόνον ἐκ φυσικῆς ἀσθενείας ἐπισυμβαίνουσιν.

17. Τῶν δὲ φυσικῶν τὰ μὲν ἀνάγκη φύσεως ἐπιτελεῖται. Ἀνάγκη δὲ φύσεως λέγω ταῦτα τελεῖσθαι ὅσα αὐτομάτως καὶ ἀκόντων ἡμῶν ὑπὸ τῆς φύσεως γίνεται, ὡς τὸ ἀποθνήσκειν καὶ αὔξειν μέχρι τῆς ὠρισμῆνης ἡλικίας τὸν ζῶντα. Τινὰ δὲ ἀκολουθία μὲν φύσεως γίνεται, ἐνδέχεται δὲ καὶ μὴ γενέσθαι, οἷον τὸ παιδοποιεῖν διὰ μίξεως· τοῦτο γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἐστίν· οὐ γὰρ πάντως ἐπακολουθεῖ τῇ μίξει παιδοποιΐα. Ταῦτα οὖν πάντα ὅσα ἀνάγκη φύσεως γίνεται ἄνευ ἀμαρτίας ἀποτελεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τῷ λόγῳ διοικουμένοις. Ὅσα δὲ ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ μὴ γίνεσθαι, ἐπὶ μὲν τῆς ἀλόγου φύσεως ἀνεύθυνα τυγχάνει, οἷαν δ' ἂν ἔχοι τὴν ἐνέργειαν· οὐ γὰρ ἔχουσι λόγον κατὰ φύσιν δοκιμάζοντα τὰ πρακτέα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἅτε δὴ λόγῳ ῥυθμιζομένων, ἐστὶν ἐνίοτε ταῦτα κυρίως κακά, ὅτε δὴ μὴ λόγος ὀρθὸς ἡγεῖται τῆς πράξεως ἐκ ῥαθυμίας ἡμῶν ἀσθενήσας ἢ καὶ παντελῶς πυρωθεὶς ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν ἡδυπαθειῶν. Ἀμαρτία γὰρ ἐστὶν ἡ τῶν κατὰ φύσιν ἐνδεχομένων γενέσθαι τε καὶ μὴ γενέσθαι ὑπὸ τῶν λογικῶν ἀλόγιστος αἵρεσις τε καὶ χρῆσις· ἀρετὴ δὲ ἀνθρώπου τὸ δύνασθαι τι πράττειν, ὑπὸ τε τῆς φυσικῆς κινήσεως ἐρεθίζεσθαι, εἰ δὲ ἄτοπον εἴη τοιῶσδε γινόμε- νον ἢ καὶ παντελῶς γινόμενον, ἀπέχεσθαι τῆς πράξεως τούτου κυβερνήτη λογισμῷ κεχηρημένον καὶ καταπατεῖν τῆς ἡδυπαθείας τὸ δέλεαρ.

18. Ἀλλὰ φασιν· Τί γὰρ | οὐκ ἀνεπιδέκτους πεποίηκεν ὁ θεὸς τοῦ ἀμαρτάνειν ἡμᾶς, ἵνα μηδὲ ἐκόντες ἀμαρτάνοιμεν; Οἱ δὲ τὰ τοιαῦτα προβαλλόμενοι εἰκόασιν ἀγανακτεῖν ὅτι μὴ λίθους καὶ ξύλα πεποίηκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς καὶ μέμφεσθαι τὸν εὐεργέτην ὅτι λογικοὺς τοὺς ἀνθρώπους εἰργάσατο καὶ οὐ μᾶλλον ἀκινή- τους πρὸς αἵρεσιν ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ. Εἰ δὲ φασιν· Ἐδει ἡμᾶς πεποιῆσθαι λογικοὺς καὶ εἰδέναι ἀγαθὸν τε καὶ πονηρόν, ἀτρέπτως δὲ ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἴστασθαι πράξει, οὐδὲν ἕτερον ἔοικασί μοι ζητεῖν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔδει ἡμᾶς ἀνθρώπους γεγονέναι, ἀλλὰ τῆς

αὐτῆς φύσεως εἶναι τῷ θεῷ· ὁ μόνος γὰρ ὁ θεὸς ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ ποιεῖν τὴν ὄντως κακίαν. Ὅθεν φησὶν ὁ ἀπόστολος ἐπεὶ ἀδύνατον ψεύσασθαι θεόν. Ἡ γὰρ κακία ἀσθενεία τίς ἐστὶν ἐνθεωρουμένη τοῖς γενητοῖς· παρὰ δὲ τῷ ἀγενήτῳ ποῖον ἵχνος ἔσται τῆς ἀσθενείας; Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμεῖν φύσεως τῷ θεῷ, οὐκέτι ἡμεῖν αὐτοῦ δημιουργήματα, ὄντες φύσει θεοί, ὡσπεροῦν ἐκεῖνός ἐστι θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς τοσοῦτόν ἐστι παραπλήξ ὡς ὑπεραίρεσθαι καὶ ἀπαιτεῖν ἑαυτὸν εἶναι θεὸν ἄνθρωπος ὢν· τὰ γὰρ τοιαῦτα φρονεῖν τῶν παρανόμων Μανιχαίων ἴδιον, οἰο- μένων τὰς ἡμῶν ψυχὰς συναϊδίους εἶναι τῷ θεῷ καὶ ὁμοίους· ἐξεταστέον τὸ τῆς λογικῆς φύσεως μέτρον καὶ οὕτω τὸν περὶ τοῦ ἁμαρτάνειν λόγον διεξιτέον.

19. Φαμέν οὖν ὡς παντὶ τῶν λογικῶν κτισμάτων μέτρον τι ὄριστα πρὸς ἀρετὴν καὶ τέλειόν ἐστὶ τε καὶ γνωρίζεται, ὃ μὴδὲν ἐλλείπει τῆς οἰκείας πρὸς τελειότητα φύσεως· τὸ δὲ τοιοῦτο ὑπερβῆναι μὲν ἀδύνατον, ἀφικέσθαι δὲ πρὸς τὸ ὄρισμένον μέτρον ἐντελῆς ἀρετῆς. Οὕτ' οὖν ἀνθρώπους τοὺς ἔτι θνητοὺς καὶ ἐπικήρους ἀπαιτητέον ἀγγελικὴν ζωὴν, οὔτε μὴν ἀγγέλους ἀπομιμεῖσθαι τὴν ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν τοῦ θεοῦ δύναμιν. Τὸ γὰρ ὑπὲρ δύναμιν ἀπαιτεῖν ἕκαστον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως παραφρονοῦντος λογισμοῦ τυγχάνει γνωρί- σματα. Τί τοίνυν μέτρον ὄριστα ἀνθρώπῳ πρὸς ἀρετὴν ἐπιγομένῳ; Δῆλον ὡς κατόρθωσιν φήσουσι σωφροσύνης, δικαιοσύνης, ἀνδρείας καὶ ὅσα τοιαῦτα τυγχάνει. Ταῦτα δὲ διακρίνειν οὐχ οἷόν τε ἦν, εἰ μὴ φρονήσεως σπέρματα τῇ φύσει ὁ θεὸς προκατεβάλετο, ὡς διακρίνειν ἡμᾶς τῶν ἐναντίων τὴν φύσιν· καὶ καθάπερ οἱ τέκτονες σπάρτῳ τῶν ξύλων τὰ σκολιὰ διευθύνουσι τὸ περιττόν καὶ ἔξω τῆς εὐθείας γραμμῆς περικόπτοντες, οὕτω καὶ ἄνθρωποι τῶν ἐναντίων πράξεων τὸ διάφορον, ὡς μὴν στάθμη τινὶ τῷ λόγῳ κεκρημένοι τὸ μὴ δεόντως γινόμενον ὡς ἀπόβλητον ἐκκαθαίρουσι τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας πόρρω τιθέμενοι.

20. Καὶ οὗτος μὲν ὁ λόγος τῆς φρονήσεως <καὶ> δι' ἣν αἰτίαν ταύτην ἐνετύπωσε ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς ὁ θεός· σωφροσύνης δὲ καὶ δικαιοσύνης ἅμα δὲ καὶ ἀνδρείας δύναμιν ἡμῖν ἐνεποίησε πρὸς κατόρθωσιν ὁ θεός, οὐ τὴν πρὸς τὰ ἐναντία δύναμιν ἀφελόμενος. Βούλεται γὰρ διὰ τῆς τῶν ἀντικειμένων ἐν ἐξουσίᾳ παραθέσεως εὐδοκίμους τοὺς ἀνθρώπους ἀποδείκνυσθαι. Εἰ γὰρ αἱ ἀρεταὶ καθ' ἑαυτὰς ὑπῆρχον, οὐκ ἂν ἐγνωρίζοντο· οὐ γὰρ ἐξ ἀδυναμίας τοῦ ποιεῖν τὰ ἐναντία γνωρίζεται τῆς ἀρετῆς ἡ εὐπρέπεια. Τίς γὰρ ἐπαινέσει λίθον σωφρονοῦντα, ὃ μὴ πάρεστι καὶ τὸ ἐναντίον πρὸς ἐργασίαν; Ὅμοίως τίς ἐπαινέσει ξύλον μὴ συκο- φαντοῦν ἢ ἵππον ἢ ὄνον μὴ ψευδόμενον; Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ὁ αὐτὸς παρὰ πᾶσι διασώζεται λόγος. Ἀρετὴ οὖν γνωρίζεται | ἐκ τοῦ δύνασθαι ποιεῖν καὶ τῶν ἐπαινουμένων πράξεων τὰ ἐναντία. Πῶς οὖν ὁ σώφρων γνωρισθεὶς μὴ κατ' ἐξουσίαν προ- κειμένης τῆς ἀσελγείας καὶ ταύτην πράττειν δυνάμενος εἰ βουληθεῖς; Πῶς δὲ ὁ ἀνδρεῖος, μὴ τῶν πτοούντων ἐπανισταμένων; Πῶς δὲ καὶ δίκαιος, εἰ μὴ καὶ ἡ πλεονεξία χῶραν ἔχει γίνεσθαι παρ' αὐτοῦ;

21. Οὐχ ὅτι ἀνάγκη δεῖ τὴν κακίαν ἐνεργὸν εἶ- ναι, ἵνα ἡ ἀρετὴ διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως δειχθεῖ, ἅπαγε τῆς δυσφημίας, ἀλλ' ἵνα μὴ γίνοιτο ἡ κακία τοῦ πράττοντος ἐπ' ἐξουσίας ἔχοντος ταύτην ἐργάζεσθαι. Φέρε γὰρ εἰ ὑπό τινος ἀλήθειά τις ῥηθεῖ, ἄρα οὐχ ὁ τοιοῦτος ἐδύνατο ταύτην ἀπο- κρυψάμενος ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας δημοσιεῦσαι, ὡς ἐκάτερον ἔχων ἐπ' ἐξουσίας; Εἰ δὲ τὸ ψεῦδος ἀπεκρύφωτο δι' ἀρετῆν, οὐ παρὰ τοῦτο τοῦ ἐναντίου τὴν ἐργασίαν ποιεῖν οὐκ ἐδύνατο; Ἴσχυε γὰρ τοῦτο ποιεῖν, εἴπερ ἠβουλήθη. Ἀσθενὴς γὰρ ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις καὶ ἀσθενοῦσα πρὸς ψεῦδος

ἐπιρρεπῆς τυγχάνει καὶ πρὸς τὰς ἄλλας κακίας, εἰ μὴ λογισμὸς ὀρθὸς αὐτὴν νευρώσας ἀνακρούσειεν τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον φορᾶς. Ἴδου καὶ τὸ θρυλλούμενον ἀποδέδεικται ὅτι τε ἀναγκαῖον πρὸς ἀρετὴν τὸ τῆς αὐτεξουσιότητος δῶρημα τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὅτι ἐκ μόνης προαιρέσεως καὶ αὐτεξουσιότητος ὑπάρχει τὰ κυρίως κακὰ· τὰ δὲ ἕτερα, ὅσα κακὰ ὑπάρχει, παρὰ θεοῦ γινόμενα, παιδευτικά τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ, παιδαγωγοῦντα μᾶλλον πρὸς ἀρετὴν. Διὸ οὔτε κυρίως κακὰ ταῦτα λεκτέον· πῶς γὰρ τὸ κακὸν αἴτιον ἔσται τινὸς ἀγαθοῦ;

22. Ἄλλ' ἴσως φασίν· Ἔστω καθ' αἴρεσιν γίνεσθαι τὴν ἀμαρτίαν καὶ μὴ γίνεσθαι καὶ τῶν ἐνδεχομένων ἐκάτερον εἶναι. Πόθεν οὖν ἡμῖν αἱ ἐνθυμήσεις τῶν φαύλων πράξεων ἐπανίστανται, εἰ μὴ πονηρὰ τις δύναμις ταύτας ἡμῖν ὑπετίθετο; Πρὸς οὓς συντόμως ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι τῆς τῶν λογικῶν φύσεως ἴδιον γνῶσιν ἔχειν τῶν ἐναντιότητά καὶ διαφορὰν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, ὡς ἤδη διὰ πλειόνων ἀποδέδεικται. Φρόνησις γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστὶν ἢ δύναμις λογικὴ, διακριτικὴ τῶν οὐχ ὁμοίως ἐχόντων. Ἀναγκαῖον οὖν ὦν τὴν ἐπιστήμην εἰλήφωμεν πρὸς διάκρισιν τούτων δι' ἐνθυμήσεως ἀκαριαίως τὸν νοῦν ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ γνῶσις ἀναγκαῖα τοῦ διειδέναι τῶν ἐναντίων τὴν φύσιν, δοκιμάζεται δὲ τὰ ἐγνωσμένα, κινουῦντος τοῦ νοῦ ταῦτα ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς ἐνθυμήσεως· οὐ γὰρ ἔξωθεν ὑποσπείρεται καὶ ἀνατυποῦται τῷ νῷ ὑπὸ τοῦ διαβόλου τῆς ἀμαρτίας ἢ ἐνθύμησις, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν ἡμῖν κινήματων τὴν πεῖραν ἡμῖν προσάγει, συνεργῶ πρὸς τοῦτο κεχρημένος τῇ κινήσει τῆς φύσεως.

23. Ἡ δὲ τῆς σαρκὸς κίνησις οὐχ ἀμαρτία καθ' ἑαυτήν, ὡς ἀποδέδεικται· ἄλογος γὰρ ἢ σὰρξ, οὐδὲν δὲ ὑπὸ ἀλόγου γινόμενον ἀμαρτία. Τῇ δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σάρκα συναφεία γίνεται τοῦ συναμφοτέρου ἢ ἀμαρτία, τοῦ χείρονος κρατοῦντος τοῦ κρεῖττονος, οὐκ ἀδυναμία τοῦ κρεῖττονος, ἀλλ' ἡμῶν περὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος πᾶσαν σπουδὴν τιθεμένων, ὑπερορώντων δὲ τὴν λογικὴν καὶ κρεῖττονα μοῖραν. Εἰ δὲ τις δι' ἀσκήσεως | ἀρετῆς μικρὰ τῆς σαρκὸς καὶ ὅσον ἐστὶν ἀναγκαῖον ἐπιμελόμενος τὸ πλεον ἀπονέμει τῷ καθηγεμόνι λογισμῷ, οὗτος ἄπταιστος, ὡς ἔστιν ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, διακυβερνήσει τὸν βίον, ῥυθμίζων τῆς σαρκὸς τὰς ὀρέξεις ἐπὶ τὸ εὖ ἔχον καὶ εὐάρεστον τῷ θεῷ· ὥστε οὐχ ἢ κίνησις τῆς σαρκὸς ἀμαρτία, ἀλλ' ἢ τοῦ συναμφοτέρου παράλογος πρᾶξις, ὅταν ὁ ἐφεσθηκὼς λόγος τὰς ἠνίας ἐπιτρέψει θυμῷ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀλόγῳ συνωρίδι ἑαυτὸν ὑποκλίνας, οὐκ ἄγειν κατὰ τὴν ἀξίαν, ἄγεσθαι δὲ μᾶλλον ἐλόμενος.

24. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο φασίν· Τί δὲ ὅλως κίνησιν ἔχειν τὴν σάρκα πεποίηκεν ὁ θεός; Ἐγὼ σοι περὶ τούτου πυνθανομένῳ διευρύνων τὸν λόγον, ὡς οἶόν τε διασαφήσω τὸ βουλευθέν. Λογικοὺς ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ θεός, μεγίστη δωρεᾶ τῷ λόγῳ διακοσμῆσας. Τοῦτο τοίνυν ἐνεργὸν ἐν ἡμῖν εἶναι βουλόμενος, ἐναντίως ἔχειν πρὸς ἑαυτὰ πλείστα τῶν φαινομένων πεποίηκεν, ὡσπεροῦν τὴν νύκτα πρὸς τὴν ἡμέραν, τὰς τε τροπὰς τοῦ ἔτους πρὸς ἑαυτὰς καὶ τῶν στοιχείων τὰς ποιότητας, ἵνα ἐν τούτοις ὡσπερ τις ἡμῖν γυμνασία τοῦ λογικοῦ προσγένηται τὴν διάγνωσιν αὐτῶν δυναμένοις κατὰ παράθεσιν ποιεῖσθαι. Οὕτω δὴ καὶ διὰ τῆς τῶν λοιπῶν σωματικῆς δημιουργίας οὐδ' ἐν εἶδος, πλείστας δὲ διαφορὰς πρὸς τὴν τοῦ λόγου γυμνασίαν ἐδημιούργησεν ὁ θεός. Τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὄγκῳ καὶ σχήματι καὶ ποικιλίᾳ χρωμάτων διεκόσμησεν· τὰ δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένους ἔχειν πεποίηκε τὸ τρέφεσθαι τὴν πλησίον ἰκμάδα τῆς γῆς ἐπισπώμενα, αὐξίνειν τε καὶ τίκτειν καρποὺς καὶ ὁμογενῆ βλαστάνειν φυτὰ. Ἔτερα πάλιν τὴν τούτων φύσιν ἐπαναβεβηκέναι ποιεῖ, προσθεῖς αἴσθησιν ἄλογον, οἷα τυγχάνει τῶν ὀστρέων καὶ σπογγίων τὰ γένη καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὐκ ἠρκέσθη ταῖς τοσαύταις διαφοραῖς, ἀλλὰ καὶ κίνησιν ὀρεκτικὴν τε καὶ μεταβατικὴν ἐτέροις προσεφιλοτιμήσατο, τὴν πάνσοφον

αὐτοῦ δύναμιν ἐπιδεικνύμενος.

25. Τούτων δὲ τῶν εἰρημένων οὐδὲν τῆς κρείττονος ἔτυχε φιλοτιμίας μὴ πρότερον τῆς ἥττονος ἀπολαύσαν. Δεῖ γὰρ πρότερον εἶναι καὶ οὕτω τῆς ἐξῆς δωρεᾶς ἀπολαύειν καὶ μετὰ ταύτην τῆς ἔτι κρείττονος. Ἐπεὶ οὖν ἔδει καὶ λογικῶς ζῶν τούτον τὸν αἰσθητὸν κόσμον δι' ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ κεκοσμηθῆσαι καὶ λογικὴν φύσιν ἀναμεμίχθαι τοῖς αἰσθητοῖς τῶν ὀρωμένων, ὅσα κάλιστα τυγχάνει τῷ σωματικῷ τῆς ψυχῆς ὀργάνῳ ἐνεδημιούργησεν· τρέφεται γὰρ καὶ αὔξει, γεννᾷ τε καὶ αἰσθησὶν ἔχει καὶ κίνησιν ὀρεκτικὴν τε καὶ μεταβατικὴν, ἃ πάντα διακυβερνᾶν ἐπιτέτραπται παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ ἐν ἡμῖν λογικὸν τε καὶ νοερόν. Ἄτοπον γὰρ ἦν τοῦ κρείττονος τὸ σῶμα τυχεῖν, φημὶ δὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς, μὴ πρότερον τῶν ἥττόνων τὴν εὐκληρίαν κτησάμενον. Τίς γὰρ τῶν εὖ φρονούντων, μὴ τί γε δὴ θεός, τὰ μέγιστα δωρούμενος, φθονήσειε τῶν μικρῶν; Ἐχεις τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν, δι' ἣν αἰτίαν τὴν σάρκα κίνησιν ἔχειν πεποίηκεν ὁ θεός.

26. Ἐπεὶ οὖν τὸν ἄνθρωπον οὕτω δεδημιούργηκεν ὁ θεός μεθόριον ὄντα λογικῶν τε καὶ ἀλόγων, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, τῇ μὲν ψυχῇ τὴν τοῦ καλοῦ τύπωσιν ἐτύπωσεν, ὑπερορᾶν τε πεποίηκε τῶν ἐπικήρων τε καὶ μηδαμῶς ἰσταμένων, ὀρέγεσθαι δὲ τῆς τῶν αἰώνιων καὶ καταλλήλως ἐχόντων τῇ τῆς ψυχῆς φύσει καλῶν· ἀθάνατος γὰρ αὐτὴ τυγχάνουσα, τῶν ἀθανάτων ἐρᾷ. Τῷ δὲ σώματι δέδωκε πρὸς τὰ γήϊνα ῥέπειν, τὰ μηδαμῶς ἐστηκότα, μεταβολὴν δὲ ἄλλοτε ἄλλην ἐπιδεχόμενα· τὸ γὰρ ἐκ γῆς δημιουργηθὲν τοῦ συγγενοῦς ἐπιποθεῖ τὴν ἀλλοίωσιν καὶ ὡς αἰσθητικὸν τῶν λείων τε καὶ τῶν αἰσθήσει προσηνῶν ἀπολαύειν ἐπείγεται καὶ ὡς ἐπικηρὸν τῶν προσκαίρων ἀντέχεται.

27. Σύνθετος οὖν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὑπάρχων ὁ ἄνθρωπος, ἀμφοτέρων ἀρχὴν εἰληφότων τοῦ εἶναι διὰ τῆς πανσόφου τοῦ θεοῦ δημιουργίας, πρὸς ἑκατέραν φύσιν μερίζεται, ἀνθελκόμενος πρὸς γῆν τε καὶ οὐρα-νόν· ὁμοφυῶς γὰρ ἔχει ψυχὴν τε καὶ σῶματι πρὸς ἑκάτερα. Ἐντεῦθεν ἐστὶ μὲν ἀνθρώπων οὐδεὶς ὃς οὐχὶ τῷ λογικῶν εἶναι ἐπίσταται τὸ καλὸν ὃ τί ποτέ ἐστὶ· κἂν ἕτερον ἀδικεῖν ἐθέλη, ἀδικεῖσθαι αὐτὸς οὐκ ἀνέχεται, ἐντεῦθεν ἔλεγχον ἔχων τὴν τοῦ κρείττονος εἶδῃσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς ἀπαμβλύνεται τῆς ἐνεργείας ἢ κατὰ φύσιν ὀξύτης, τῇ τοῦ σώματος νωθρεία συνεζευγμένης, ἀλλ' οὐκ ἀποβάλλει τελέως τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις, ἀλλ' ὡς τὴν ζωὴν μεταδιδούσα τῷ σώματι αὐτὴ τοῦ ζῆν οὐ παύεται, οὕτω καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῷ κοινωνοῦσα οὐκ ἀπόλλυσι τὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω ῥοπήν, τὴν ἐκ σώματος ἡμῖν ἐπιγενομένην, δείκνυσιν ἢ δυσκολία, μεθ' ὅσης κατορθοῦν τὴν ἀρετὴν ἔθος τοῖς βουλομένοις. Ἐκάτερον οὖν, ψυχὴ τε καὶ σῶμα, μέγιστην ἔχει τὴν δύναμιν πρὸς ὃ πέφυκε γεγονός, οὔτε τῆς περὶ τὸ χεῖρον ῥοπῆς ἀφελεῖν ποτὲ δυνηθείσης τῆς ψυχῆς τοῦ καλοῦ τὴν μάθησιν τε καὶ γνῶσιν, οὔτε μὴν τῆς ἐνούσης ἡμῖν εἰδήσεως τοῦ καλοῦ τὴν περὶ τὸ ἐναντίον ἀφελο-μένης ῥοπήν. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ τῆς τοῦ καλοῦ μαθήσεως καὶ τὴν ῥοπήν ἐπὶ τὸ καλὸν πᾶσαν ἡμῖν ἐνεῖναι πεποίηκεν ὁ θεός, ἀγυμνάστως καὶ ἀδιστακτικῶς μᾶλλον δὲ ἀλόγως ἢ τοῦ καλοῦ πρᾶξις ἡμῖν προσεγίνετο. Ἐπειδὴ δὲ τῷ μὲν σώματι ἔνεστιν ἡμῖν ἢ ἐπὶ τὸ ἐναντίον ῥοπή, τῇ δὲ ψυχῇ τὸ καλὸν διδασκόμεθα, τοῦτο τοῦ θεοῦ σοφῶς τεχνιτευσάμενου, ἵνα σὺν ἰδρώτι καὶ πόνῳ ὁ ἀπὸ γῆς πλασθεὶς ἄνθρωπος ἐπιδειξάμενος ἔχη καὶ τοῖς οἴκοθεν ἀποσεμνύνεσθαι κατορθώμασιν, ὑπὸ μὲν τῆς τοῦ σώματος φύ-σεως ἐπὶ τὰ προσηνῆ καὶ φίλα τοῖς προσκαίροις καὶ συγγενέσι τῆς γῆς κατασπώμενος, τῇ δὲ ψυχῇ τοῖς παρὰ θεοῦ κεκελευσμέ-νοις ἐπόμενος, τί τε πρακτέον καὶ τίνος πράξεως ἀφεκτέον μαθῶν

ἀήττητος μείνη, τῷ τῆς ψυχῆς λόγω ἄγχων τὰς ἐνδεχομένας γενέσθαι τε καὶ μὴ γενέσθαι φυσικὰς | τοῦ σώματος ὀρέξεις ἢ περικόπτων· ὥστε γυμνασίας χάριν πεποίηκεν ὁ θεὸς τὰς τῆς σαρκὸς κινήσεις, ἵνα μὴ ἀστεφάνωτος <ὁ> ἄνθρωπος γένηται, ὡς ῥᾶστα κατορθώσας τὴν ἀρετὴν ἄνευ τινὸς ἀντιπαλαίουτος. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀγένητον, οὔτε μὴν ἐξ ἀντικειμένης τῷ θεῷ δυνάμεως δείκνυσι τὴν κακίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι φυσικὴν κίνησιν, ἣτις καθ' ἑαυτὴν ἀμαρτίας ἴχνος οὐκ ἐπιδείκνυται. Εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κατασπασθεῖ καὶ τὴν οἰκείαν τάξιν ἀφεῖσα τοῖς τοῦ σώματος κινήμασιν ἀλόγως ἑαυτὴν ἐπιδῶη, τότε τὸ γενόμενον ἀμαρτία τυγχάνει ψυχῆς ἐξυπηρετουμένης τοῖς τοῦ χείρονος δόγμασιν καὶ ὡς ἓν τι ζῶον ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτάνων κολάζεται ψυχῇ τε καὶ σώματι.